[8] Чому «злодії в законі» заполонили Україну : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaj.ua/news/regions/53045/comu-zlodiyi-v-zakoni-zapolonili-ukrayinu.html

[9] «Злодії в законі» представляють інтереси ФСБ в Україні – Хатія Деканоїдзе : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/news/2016/07/11/7114334/

Резюме

Бобрик К. Ю. **Сучасний стан правового та організаційного забезпечення протидії організованій злочинності.**

У статті проаналізовано сучасний стан правового та організаційного забезпечення протидії організованій злочинності, а також наведено доводи, що наразі законодавство України не дозволяє повною мірою боротися зі «злодіями в законі», які координують організовану злочинність та активно впливають на криміногенну обстановку.

Ключові слова: організована злочинність, «злодії в законі», протидія, криміногенна обстановка.

Резюме

Бобрик К. Ю. **Современное состояние правового и организационного обеспечения противодействия организованной преступности.**

В статье проанализировано современное состояние правового и организационного обеспечения противодействия организованной преступности, а также приведены доводы, что сейчас законодательство Украины не позволяет в полной мере бороться с «ворами в законе», которые координируют организованную преступность и активно влияют на криминогенную обстановку.

Ключевые слова: организованная преступность, «воры в законе», противодействие, криминогенная обстановка.

Summary

Bobryk K. **Current status legal and organizational support for fighting organized crime.**

The article analyzes the current state of the legal and organizational support for combating organized crime, as well as the arguments are that the current legislation does not allow Ukraine to fully combat "thieves in law" affecting and coordinate and actively organized crime affecting the crime situation.

Key words: organized crime, "thieves in law", opposition, crime situation.

УДК 341.645

Д. Л. ВАСИЛЕНКО

Дмитро Леонідович Василенко, *кандидат юридичних наук, доцент Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі*

ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Суттєвим фактором розвитку сучасного суспільства, засобом формування соціальної та правової державності є конституційне проголошення прав та свобод особи в якості вищої цінності. Важливим є створення ефективного соціально-правового механізму реалізації прав і свобод, що вміщає гарантії їх забезпечення і захисту, у тому числі в сфері кримінального судочинства.

Основне призначення захисту прав людини виявляється в законодавчо передбаченій можливості людини використовувати з метою захисту свого права дозволені законом примусові дії з вимогою примусити особу до правомірної поведінки.

Джерела кримінально-процесуального права України, що є зовнішньою формою вираження кримінально-процесуальних відносин, встановлюють найбільш суттєві, вихідні засади, які визначають становище особистості в кримінальному провадженні на всіх його стадіях, принцип взаємовідносин особи та представників суб'єктів владних повноважень. У сучасній Європі інститути кримінального провадження та його принципи існують не лише на національному рівні, у рамках окремих держав, а й на наднаціональному рівні, зокрема в межах Ради Європи, що об'єднала сорок сім держав європейського континенту.

Рада Європи є однією із інституцій, яка забезпечує фактично демократію, верховенство права та дотримання прав людини в Європі, а от найдієвішим її інструментом і гарантом дотримання прав людини і громадянина в державах – членах Ради Європи, став Європейський суд з прав людини, який є певним символом розширення та розбудови інституту прав людини, європейської демократичної та правової інтеграції. За результатами діяльності Європейського суду з прав людини створюються прецедентні норми права, які закріплюють найбільш важливі, спільні для всіх держав – членів Ради Європи, стандарти в сфері захисту основних прав і свобод людини в кримінальному судочинстві, а також принципи взаємовідносин особистості з органами публічної влади на всіх рівнях кримінального провадження. У зв'язку з цим рішення Європейського суду з прав людини посідають чільне місце в системі джерел кримінально-процесуального права України.

© Д. Л. Василенко, 2016

У ч. 2 ст. 8 Конституції України визначено, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Це означає, що вона має верховенство над іншими законами, що всі норми й інститути поточного законодавства мають відповідати нормам та інститутам Конституції. Норми основного джерела кримінально-процесуального права – КПК України, так само як і норми інших джерел цієї галузі права, мають відповідати нормам Конституції, деталізувати і розвивати її положення. Відповідно до ч. 3 ст. 8 Конституції України, її норми є нормами прямої дії, а відтак Основний закон нашої держави має унікальну можливість прямої дії в сфері кримінального судочинства.

Органи досудового розслідування, прокурори, слідчі судді й суди під час кримінального провадження повинні оцінювати зміст кримінальних процесуальних норм із позиції їх відповідності Конституції України та в необхідних випадках, коли норми кримінального процесуального законодавства не відповідають Конституції, замість таких норм застосовувати Основний Закон як акт прямої дії, зокрема: 1) коли положення, закріплені Конституцією України, не вимагають додаткової регламентації у КПК України або іншому законі й не містять вказівки на можливість застосування Конституції лише в разі прийняття закону, який регулює права, свободи, обов'язки людини і громадянина та інші суспільні відносини; 2) коли орган досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя, суд дійдуть висновку про те, що відповідна норма КПК України або іншого закону, який застосовується або підлягає застосуванню в процесі здійснення кримінального провадження, суперечить Конституції України; 3) коли є прогалина в кримінальному процесуальному праві[1].

Також пряма дія норм Основного Закону України означає, що особа має право звернутися до суду за захистом конституційних прав і свобод людини безпосередньо на підставі відповідних норм Конституції України, обґрунтовуючи ними свій захист. Суд зобов'язаний розглянути і вирішити таке звернення незалежно від того, чи є в національному законодавстві відповідні норми нижчого рівня, які регулювали б предмет звернення. За відсутністю в національному законодавстві відповідної правової норми суд зобов'язаний захистити права і свободи людини і громадянина безпосередньо на підставі норм Конституції України, які є відтворенням основоположних прав і свобод, передбачених міжнародно-правовими актами, визнаними Україною[2].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Україною укладено міжнародні договори в сфері кримінального провадження в таких напрямах: 1) з питань розроблення міжнародних мінімальних стандартних правил функціонування правосуддя й поводження з особами, які беруть у ньому участь (наприклад Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародний Пакт про громадянські й політичні права 1966 р., Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. та ін.); 2) з питань криміналізації (декриміналізації) міжнародним співтовариством відповідних суспільно небезпечних діянь і визначення їх як міжнародних злочинів або злочинів міжнародного характеру (наприклад, Конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р., Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. і 1996 р., Женевська конвенція з боротьби із підробкою грошових знаків 1929 р. та інше); 3) з питань формування та участі в діяльності міжнародних юрисдикційних органів (передбачається укладення договору про приєднання до Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду 1998 р.); 4) з питань обміну інформацією та досвідом роботи компетентних органів з попередження, припинення і розкриття злочинів; проведення загальних методичних, навчальних, інформаційних, наукових заходів; співробітництва компетентних органів України та інших країн у міжнародних неюрисдикційних організаціях; 5) з питань зносин з органами іноземних держав у зв'язку з провадженням у кримінальних справах (надання правової допомоги в розслідуваннях, судовому розгляді кримінальних проваджень; передачі/прийнятті кримінального провадження; 6) видачі (екстрадиції) правопорушників; захисті прав та інтересів власних громадян в іноземній державі, виконанні вироку та інших судових рішень в кримінальних провадженнях; передачі засуджених осіб; передачі нагляду над засудженими та умовно-звільненими особами.

КПК України є основним нормативно-правовим актом, що комплексно регулює кримінально-процесуальні відносини. У разі, коли нормі КПК України суперечить норма іншого закону, застосуванню підлягає норма КПК України. Беззаперечно до числа законів – джерел кримінального процесуального права – входять такі закони, що регулюють кримінально-процесуальні відносини.

Залежно від характеру і рівня систематизації кримінально-процесуальних норм серед законів, що регулюють кримінально-процесуальну діяльність, важливе місце окрім КПК України посідають інші кодифікаційні акти, які містять кримінально-процесуальні положення, а саме Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України та ін.

В окремих випадках, норми інших законів у правозастосовній практиці можуть мати пріоритет перед нормами КПК України. Такими законами, прийнятими з метою вирішення найбільш актуальних проблем у державі, зокрема Закон України «Про боротьбу з тероризмом», можуть бути надані, на відміну від КПК, суб'єктам, які ведуть кримінальний процес, більш широкі повноваження, розширене коло суб'єктів, наділених повноваженнями – у тому числі й у сфері кримінального процесу, обмежено судовий контроль при проведенні відповідних процесуальних дій тощо[3].

Надалі в науковій статті розкриємо статус рішень Європейського суду з прав людини та їх співвідношення до джерел кримінально-процесуального права. Проблемі статусу практики Європейського суду з прав

людини як джерела права присвячені роботи багатьох авторів, наприклад, таких як: В. Кампо, М. Костицький, Л. Удалова, О. Омельченко, В. Павлюк, Д, Письменний, В. Туманов, С. Шевчук та ін.

Через усвідомлення значення дотримання норм Конвенції відбувся надзвичайно важливий процес теоретичного наповнення змісту статті 9 Конституції України. Перехід України від радянської традиції абсолютного дуалізму до часткового, можливо, надто обережного прийняття концепції примату міжнародного права, пов'язаний саме з пошуками місця норм Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини у правовому порядку нашої держави. Логічним завершенням цього процесу стало прийняття у 2006 р. спеціального Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в редакції від 13 квітня 2011 р. (із змінами) № 3477-IV (далі – Закон № 3477-IV)[4], яким на сьогодні врегульовано питання застосування в Україні практики ЄСПЛ. Здавалося б, що даний Закон мав би врегулювати дискусійні питання, що виникають щодо проблем застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні. Та насправді таких запитань виникло ще більше через недосконалість і суперечливість самого Закону.

Так, відповідно до цілей Закону і кола відносин, які ним регулюються, розрізняються: 1) практика Суду як родове поняття (практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини); 2) Рішення Суду у справі проти України як видове поняття (остаточне рішення, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, остаточне рішення щодо справедливої сатисфакції, рішення щодо дружнього врегулювання).

З огляду на ці визначення, можна говорити про двозначність тлумачення і певною мірою неясність Глави 4 «Застосування в Україні Конвенції та практики Суду» Закону № 3477-IV. Відповідно до ст. 17 Закону № 3477-IV суди мають застосовувати практику Суду, тобто будь-яке рішення або ухвалу, винесені Європейським судом, незалежно від суб'єктного складу справи, у т.ч. й у справах проти України. Водночас, у ст. 18 Закону йдеться лише про рішення/ухвалу Європейського суду у справі проти України[5].

Згідно із ст. 46 Конвенції держави – учасниці зобов'язані виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Тобто, здавалося б, що очевидним є той факт, що джерелом права в Україні є лише ті рішення Суду, які винесені за результатами розгляду справ, в яких стороною є Україна. Та насправді не все так просто й однозначно. Все частіше вказується на те, що держави – учасниці Конвенції повинні брати до уваги не лише «власні» постанови, а й рішення, винесені щодо третіх країн. «Держави, які не являлись сторонами в конкретній справі, повинні виносити більше уроків із таких постанов, так як вказані постанови можуть навчити їх, як уникнути подібних порушень в майбутньому і відповідним чином змінити власну правову систему і правозастосовну практику. Якби держави – учасниці добре знали стандарти, які, випливають із рішень Європейського суду щодо інших країн і належним чином здійснювали би зміни у своїх правових системах чи правозастосовній практиці, це скорочувало б і кількість скарг, які подавалися б до Європейського суду».

За результатом аналізу рішень Європейського суду з прав людини, які винесені в 2015–2016 рр., відповідачем по яких є Україна, слід наголосити на наступних питання, які порушувалися в рішеннях:

– необхідності об'єктивного, швидкого, повного та неупередженого розслідування обставин смерті особи відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України, положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду;

– запобігання порушенню прав учасників кримінального судочинства на свободу та особисту недоторканність, недопущення незаконних затримання та тримання під вартою, можливого примусового перевезення до іншої країни, а також належної реалізації відповідних положень КПК та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

– недопущення жорстокого поводження з особами при їх затриманні та з особами, які перебувають під вартою, відповідно до кримінально-процесуального законодавства України та дотримання прав учасників кримінального провадження не свідчити проти себе та на правовому допомогу під час досудового розслідування, положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду щодо дотримання стандартів ефективного розслідування.

Конвенція не дає прямого пояснення того, яким повинно бути правове значення рішень, що винесені щодо третіх держав, для тих держав, які не являлися учасниками в справі. Не існує правової норми, яка б давала відповідь на це питання.

Так, у справі «Ранцев проти Кіпру та Росії» Суд нагадав, що мета його рішень, окрім вирішення конкретної справи, полягає також у роз'ясненні, утвердженні та розвитку правил, встановлених Конвенцією, для підвищення загальних стандартів захисту прав людини та поширення практики поваги до прав людини у державах-учасницях. У справі «Опуз проти Туреччини» Суд визнав наявність де-факто впливу своїх рішень, вказавши на необхідність брати до уваги його висновки навіть у рішеннях щодо інших держав-учасниць: оскільки Суд надає остаточне авторитетне тлумачення прав і свобод, визначених у Розділі 1 Конвенції, він розглядає, чи прийняли національні органи влади достатньою мірою принципи, що випливають з його рішень щодо аналогічних питань, навіть якщо вони стосуються інших держав[6].

У кожному з рішень Європейського суду, що станом на сьогодні вже винесені у справах проти України, містяться посилання на рішення, винесені у справах проти інших держав-учасниць Конвенції.

Отже, можна зробити висновок, що де-юре обов'язковими для держав-учасниць Конвенції є лише ті рішення Європейського суду з прав людини, які винесені у справах, в яких така держава є стороною. Але де-

факто держави, з метою усунення недоліків внутрішнього законодавства та вилікування своєї правової системи повинні вивчати, знати і застосовувати рішення у справах, в яких такі держави і не були сторонами.

Відтак, рішення Європейського суду з прав людини як інструмент тлумачення змісту Конвенції є надзвичайно важливими джерелами кримінального процесуального права України. Наприклад, у рішенні в справі «Чанєв проти України», в якій заявник скаржився на тримання його під вартою незаконно без відповідного рішення, у п 30 цього рішення Європейський суд констатував, що «новий Кримінальний процесуальний кодекс України, на відміну від звіту Уряду Комітетові міністрів, чітко та конкретно не врегульовує питання щодо тримання особи під вартою у період після закінчення досудового розслідування та до початку судового розгляду».

Європейський суд повторно звернув увагу Уряду України на те, що проблема походить з прогалини у законодавстві, і державі-відповідачу, тобто Україні, було запропоновано вжити невідкладних заходів для приведення її законодавства та практики у відповідність з висновками Суду щодо ст. 5 Конвенції. Як показує ця справа, нове законодавство містить аналогічний недолік, і стосовно нового Кримінального процесуального кодексу України було виявлено таке ж порушення. З огляду на вищенаведене Суд вважає, що найдоцільнішим способом вирішення вищенаведеного порушення є невідкладене внесення змін до відповідного законодавства з метою забезпечення відповідності національного кримінального процесу вимогам статті 5 Конвенції[7].

Наведений приклад є яскравим свідченням того, що незважаючи на субсидіарний характер конвенційного механізму захисту прав людини відповідно до національної правової системи, рішення Європейського суду з прав людини визначає суттєві недоліки в національному законодавстві, адміністративній практиці держав-учасниць Конвенції, усунення яких є нагальним для сприяння розвитку країни в площині європейських цінностей демократії та верховенства права.

Отже, рішення Європейського суду дозволяють встановити відмінності в національному законодавстві міжнародним нормативно-правовим актам, а також оперативно виявити недоліки у практиці реалізації положень кримінального процесуального закону правоохоронними органами.

---

[1] *Омельченко О. Є*. Джерела, які визначають порядок кримінального провадження // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. –2013. – № 2. – С. 33–35.

[2] *Письменний Д. П.* Удосконалення кримінального процесуального законодавства України: стан і перспективи // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 42.

[3] *Дроздов О. М.* Джерела кримінально-процесуального права України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 // Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 25 с.

[4] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

[5] *Беляневич О. А*. Про застосування практики Європейського суду з прав людини // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка [серія: юридичні науки]. – 2009. – № 81. – С. 38.

[6] *Юдківська Г. Ю.* Еволюція ролі Європейського суду – на шляху до процедуралізації фундаментальних прав // Вісник Верховного Суду України. –2011. – № 7 (131). – С. 19–22.

[7] Справа «Чанєв проти України» (Заява № 46193/13) / Електронний ресурс. [Режим доступу] : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a37

Резюме

Василенко Д. Л. **Значення рішень Європейського суду з прав людини в кримінальному судочинстві України.**

У статті на підставі рішень Європейського суду з прав людини проаналізовано і узагальнено систематичні порушення державою Україна положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Окрім цього, наводяться доводи і аргументи, що рішення Європейського суду з прав людини, як інструмент тлумачення змісту Конвенції є надзвичайно важливими джерелами в кримінальному процесуальному праві України.

Ключові слова: кримінальне судочинство, рішення Європейського суду з прав людини, захист прав людини, ефективні стандарти розслідування.

Резюме

Василенко Д. Л. **Значение решений Европейского суда по правам человека в уголовном судопроизводстве Украины.**

В статье на основании решений Европейского суда по правам человека проанализированы и обобщены систематические нарушения государством Украина положений Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Кроме этого, приводятся доводы и аргументы, что решение Европейского суда по правам человека, как инструмент толкования содержания Конвенции являются чрезвычайно важными источниками уголовного процессуального права Украины.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, решение Европейского суда по правам человека, защита прав человека, эффективные стандарты расследования.

Summary

Vasilenko D. **The value of the European Court of Human Rights in the criminal proceedings of Ukraine.**

The article is based on the judgment of the European Court of Human Rights analyzed and summarized systematic violation of state regulations Ukraine European Convention on Human Rights. Moreover, the arguments and reasons given that the European Court of Human Rights as a tool for interpretation of the meaning of the convention are extremely important sources of criminal procedural law in Ukraine.

Key words: criminal justice, the European Court of Human Rights, human rights, effective standards investigation.